

Проноза
Інна Іванівна

Інформатизація громадянського суспільства як умова демократизації

УДК 341.123
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-67-71>

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

У статті обґрунтовується актуальність і зростаюча значущість вивчення процесів інформатизації суспільства в якості одного з факторів, що впливають на підвищення рівня його демократизації. Огляд наукової літератури дозволив надати характеристику основних теоретико-методологічних підходів до вивчення такого впливу. Автор вважає, що при цьому державі під час упровадженні нових технологій необхідно забезпечувати рівний доступ до них для всіх громадян, тому що не тільки бажання, але й можливість використовувати інформаційні технології значно покращують їх життя. На прикладі надання громадянам державних послуг автори аналізують особливості зміни якості життя населення і приходять до висновків, що і громадянам треба активніше докладати зусиль для формування «електронних компетентностей», у результаті чого відбудеться суттєве поліпшення якості життя.

Інформатизації політичного життя громадянського суспільства не зводиться лише до розвитку технічних засобів, а має більш глибокі причини. У даний час у чималому ступені розвиток сучасної політичної системи пов'язаний із методами інформаційної взаємодії суб'єктів політичного життя, які вимагають нових знань про проблеми впливу інформатизації на соціально-політичні процеси, зокрема процеси демократизації. Необхідність дослідження інформатизації політичного життя суспільства викликана також і тим, що процеси інформатизації країни і демократії як форми політичного життя мають недостатні темпи. Спостерігається величезне відставання від розвинених країн у вирішенні проблем застосування досягнень інформатизації в політичному житті суспільства. Без належної уваги залишаються проблеми відкритості інформації, інформаційної безпеки, правового регулювання.

Ключові слова: інформатизація, інформація, інформаційна війна, громадянське суспільство, демократія, демократизація.

Вступ. Двадцять перше століття характеризується процесом інформатизації суспільства, зокрема громадянського, що представляє собою соціальну дію, в основі якої лежить збір, накопичення, продукування, оброблення, зберігання, передача і використання інформації. У наш час інформатизацію слід розуміти як важливу сферу людської життєдіяльності, що має важливе значення для соціально-політичного життя суспільства. Активне впровадження в суспільне життя засобів накопичення, перетворення і передачі інформації, стрімкий розвиток інформаційних технологій, людська діяльність у нинішньому інформаційному просторі зумовлюють перехід суспільства від індустріального до інформаційного.

Інформатизація громадянського суспільства стає домінуючим фактором у складі суспільного життя, в тому числі наукового. У зв'язку з посиленням впливу інформатизації на різні сфери життєдіяльності людей і на суспільство в цілому багато вчених, філософів і політиків розуміють необхідність і актуальність комплексних наукових досліджень у цій області.

Процес інформатизації суспільства став одним із чинників, що впливають на основні тенденції розвитку світового співтовариства, зокрема його демократизацію. В умовах сучасної цивілізації складні і суперечливі процеси, що відбуваються в усіх сферах людської діяльності, визначають зміни соціально-політичних інститутів і зв'язків між ними. Ускладнення політичного життя суспіль-

ства викликано прискоренням темпів суспільного життя, зміною соціальної та професійної структури суспільства, взаємозв'язків між ними і необхідністю вироблення раціональної і гуманно-обґрунтованої політики, що відповідає інтересам громадянського суспільства.

Найбільш продуктивним підсумком політичних трансформацій початку ХХІ століття є той факт, що в настроях політичних еліт більшості країн світу утвердилося уявлення про демократію як про ідеальну або, у всякому разі, найкращу з можливих форм суспільного устрою. Число країн і держав, які обрали демократію формою свого суспільно-політичного устрою, неухильно зростає. У даний час, час змін, постійних інновацій, потрібні нові форми правління, нові форми політичної влади і політичні діячі нового типу. Сучасне цивілізоване суспільство поступово переходить до способів і форм громадського управління і самоврядування, за яких громадяни наділені правом участі у зміні політичних еліт і лідерів під час нормованих, законодавчо закріплених процесів і через стабільні соціально-політичних інститути і механізми.

Мета та завдання. Метою даної статті є дослідження ролі громадянського суспільства як чинника демократизації, ідентифікації його конструктивних та деструктивних проявів, виявлення кореляції між процесами демократизації та встановлення моделі належного управління з урахуванням значення в цій взаємодії громадянського суспільства.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження, результати якого викладені в цій статті, були різні соціально-філософські методи. До таких методів слід, перш за все, віднести метод комплексного вивчення проблеми на основі використання принципу системності і структурно-функціонального аналізу. Це дозволило здійснити систематизацію різних наукових підходів до вивчення стану інформатизації громадянського суспільства як умови демократизації

Результати. Упродовж останніх років побачили світ численні наукові публікації, в яких висвітлювались питання, що стосуються різноманітних аспектів інформації, зокрема впливу демократичних процесів на громадянське суспільство.

З-поміж них треба назвати праці учених-юристів, політологів і фахівців із державного управління: І. Арістової, І. Бачило, К. Белякова, Т. Гамана, В. Копилова, Б. Кормича, О. Логінова, О. Олійника, А. Плитка, Г. Почепцова, С. Чукут та ін.

Демократизація суспільства, під якою ми розуміємо односпрямований рух до якогось ідеального режиму, характеризується вільними і відкритими виборами, справжньою політичною конкуренцією, широким захистом цивільних прав а також свободою збору інформації вільного збору інформації і виборами політичних уподобань, у даний момент протікає в тісному зв'язку з процесом інформатизації, який є найважливішим фактором розвитку демократизації. Під інформатизацією ми розуміємо техніко-соціокультурний процес, який охоплює в єдності всі сфери суспільного розвитку. Тісний взаємозв'язок цих двох процесів є відмінною рисою нашого суспільства.

Для країн Східної Європи і держав, що утворилися на базі пострадянського простору, дослідження взаємозв'язку таких процесів, як інформатизація та демократизація, є в політичному відношенні надактуальним і життєво необхідним. Ця потреба ініціює наукову активність у даній області дослідження.

Інформатизація суспільства, перш за все, вимагає його демократизації, яка несумісна з тоталітарним устроєм. М. Кастельс зазначає, що «ідеологічні репресії і політика контролю над інформацією були вирішальним перешкодою для інновації та поширення нових технологій, зосереджених на обробленні інформації» [3, с. 465]

Демократизація суспільства створює для інформатизації благодатне середовище – сприятливий соціальний клімат. У свою чергу, лише демократії потрібне сучасне інформаційне середовище, яке є її атрибутом. Без відкритості і доступності інформації, якої з кожним днем стає все більше, без плюралізму і гласності, яким сприяє інформатизація, процес демократизації просто не зможе розвиватися. Вплив інформатизації суспільства на його демократизацію багато в чому визначає всі

інші соціальні процеси, наприклад, такі, як перехід від тоталітаризму до демократії, вдосконалення і подальший розвиток демократичних принципів суспільного життя. Але тут же виникає безліч інших проблем, пов'язаних із цими процесами, наприклад, захист інформації, проблема масової комп'ютеризації, шляхи інформатизації громадянського суспільства і т.д., які вимагають свого теоретичного осмислення.

Проблеми розвитку процесів демократизації та інформатизації суспільства під певною точкою зору ставали предметами вивчення в ряді робіт вітчизняних і зарубіжних вчених.

Класичними роботами з питань сучасної демократії і демократизації суспільства можна вважати дослідження Р. Даля, Л. Даймонда, У. Еко та ін. С. Кара-Мурза у своїх роботах критикує «маніпуляцію свідомістю», наявну в демократичній державі. Цьому ж питанню присвячені дослідження Б. Скіннера. Його теорія «технології управління свідомістю» була підтримана такими видатними вченими-соціологами, як Г. Маркузе, Ю. Хабермас. Питанню демократизації присвячені цікаві дослідження, проведені Е. Фроммом, який проаналізував такий феномен сучасного суспільства, як «втеча від свободи».

Питанню взаємозв'язку процесів інформатизації та демократизації суспільства присвячені роботи Р. Даля, Б. Маркова, які відзначили особливий вплив інформаційної технології на життя суспільства і кожної окремої людини. Е. Тоффлер у своїх роботах приділяє особливу увагу цій проблемі, і загальна теза автора така: у зв'язку з розвитком інформаційної технології відбувається трансформація виробництва, що супроводжується появою нової форми управління; зокрема, істотні зміни зазнає держава.

Правовій основі розвитку взаємозв'язку інформатизації та демократизації присвячені роботи О.А. Гаврилова, А.І. Демидова, С.В. Калашникова, Є.І. Козлова і О.Е. Кутафина, І.І. Лукашук, Л. Санітебан. У цих роботах особлива увага приділяється з'ясуванню умов, за яких впровадження в повсякденне життя суспільства інформаційних технологій дозволить забезпечити розвиток демократичних інститутів, пов'язаних із охороною прав і свобод громадян, питаннями законності, правопорядку і соціального партнерства.

Сприйняття нової реальності й адаптація людини до нових умов комунікації відбувається досить складно, і поки що важко сказати, чого більше – сподівань чи розчарувань. На жаль, нові можливості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) створюють і гальма в розвитку самої людини й людства в цілому. Тривога за віддалене і не зовсім віддалене майбутнє хвилює розум і почуття багатьох людей, напружує усталені інститути суспільства, і зовсім не випадково на новому етапі суспільного розвитку

зійшлися в нашій свідомості два феномени – феномен інформаційного суспільства і феномен громадянського суспільства. Проблема їх усвідомлення є багатогранною і далеко не однозначною, навіть у визначеннях. Час доводить, що жодне з названих визначень («інформаційне» або «громадянське») як стан сучасного суспільного розвитку само по собі ні існувати, ні розвиватися не в змозі.

Суспільний розвиток – тип змін у суспільстві, який супроводжується переходом суспільних відносин до якісно нового стану. Він є наслідком взаємодії великої сукупності суспільних процесів, основу яких становить цілеспрямована діяльність людей та різноманітних організацій. Загальний механізм суспільного розвитку полягає у виникненні нових потреб у різних сферах суспільного життя та пошуку можливостей їх задоволення. Нові потреби постійно виникають як наслідок суспільної діяльності, а тому пов'язані з пошуком та винаходом нових засобів праці, спілкування, організації суспільного життя, розширенням та поглибленням обсягу наукового знання, ускладненням форм і механізмів творчої діяльності людей [5, с. 12].

Щодо громадянського суспільства в умовах інформатизації, то як предмет теоретичного розгляду воно привертає все більше науковій увазі через посилення власної ролі в публічному просторі, вироблення політики та алгоритмізації суспільних викликів. Але при цьому фіксується відсутність однаковості серед фахівців щодо його суті та призначення. На думку Л. Фіорамонті та Ф. Генріха, завдання визначення концепції, поняття, основних функцій та розроблення стратегії громадянського суспільства – це, по суті, складний і потенційно суперечливий процес [8, с. 57].

Різними дослідниками громадянське суспільство трактується по-різному, що пов'язано з конкретним зразком демократії та суспільства, що формують загальний екзистенційний контекст науковця. Відповідно, у визначенні громадянського суспільства мають враховуватися не лише аналітичні засади цього процесу, а й конкретний політико-культурний контекст.

Г. Уайт визначив громадянське суспільство як проміжну асоціативну сферу між державою та індивідами, що складається з організацій та груп, які є відокремленими від держави, користуються автономністю стосовно держави і формуються добровільно членами суспільства для захисту або просування своїх інтересів або цінностей [9].

Із кінця ХХ ст. стає очевидним, що інформатизація суспільства, зокрема громадянського, – загальний і неминучий період розвитку людської цивілізації, період освоєння інформаційної картини світу, усвідомлення єдності законів функціонування інформації в природі і суспільстві, практичного їх застосування, створення індустрії виробництва і оброблення інформації.

Інформатизація впливає на всі сфери людського життя: сприяє зростанню продуктивності праці, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства тощо. Інформаційні технології відкривають нову сторінку в розвитку науки і життя суспільства в цілому. В політичній площині перехід суспільства до інформаційної стадії розвитку дає можливість використовувати демократичні інститути як інструмент соціального панування. Інформатизація у сфері економіки веде до появи нових галузей виробництва, змінює саме уявлення про реальний сектор економіки, що включає в себе віртуальну реальність у мережах телекомунікацій і, зокрема, в Інтернеті. Різко зростають можливості і масштаби руху капіталів, з надзвичайною швидкістю і легкістю здійснюються фінансові операції [4, с. 53].

Інформатизація суспільства – це процесне поняття, тобто вона має етапність реалізації. На першому етапі передбачається випереджаючий розвиток науково-технічних напрямів, що безпосередньо забезпечують створення і використання нових інформаційних технологій. Другий етап характеризується комп'ютерним освоєнням інформаційного фонду, завантаженням його в бази даних, об'єднаних поки в локальні обчислювальні мережі. Але вільний доступ до інформації, що зберігається в таких базах, має обмежене коло користувачів, і процес формування інформаційної культури населення ще триває. Третій етап інформатизації передбачає забезпечення вільного доступу до всієї інформації, накопиченої людством, можливість не тільки користуватися, але й поповнювати регіональний, загальнодержавний і світовий інформаційні фонди. Інформаційний фонд стає надбанням практично кожного жителя країни, тому даний етап можна назвати етапом соціалізації і актуалізації інформаційного фонду країни [1, с. 12].

Інформатизація – це глобальний процес активного формування та широкомасштабного використання інформаційних ресурсів. У процесі інформатизації відбувається перетворення традиційного технологічного способу виробництва і способу життя в новий, постіндустріальний, на основі використання кібернетичних методів і засобів. Інформатизація в індустріально розвинених країнах стає центральною ланкою, що об'єднує всі сторони якісних перетворень у суспільстві.

У результаті інформатизації на новий рівень піднімаються наукові дослідження і розроблення, виробництво, управління, всі сфери політичного та соціального життя суспільства, якісно змінюються параметри економічного зростання.

Головними напрямками розвитку інформатизації стають:

– створення найбільш прогресивних і найбільш гнучких засобів оброблення інформації;

– зниження вартості оброблення інформації, покращення технічних характеристик устаткування;

– розширення масштабів стандартизації пристроїв сполучення;

– якісне покращення підготовки кадрів;

– розроблення захисних заходів проти несанкціонованого доступу до інформації.

Процес інформатизації, в результаті якого створюється інформаційне середовище, відбувається не завжди усвідомлено, хоча його окремі компоненти формуються людьми осмислено, цілеспрямовано (наприклад, бібліотеки, банки даних, статистичні дані, телефон, комп'ютер і т.д.). Наявне середовище не завжди відповідає потребам людини, воно суперечливим, агресивним [2, с. 250].

Широке використання нових інформаційних технологій у повсякденному житті сприяє вдосконаленню демократичних засад, веде до підвищення політичної активності громадян, встановлення ефективного діалогу держави та громадськості з подальшим зворотнім зв'язком. Загалом, процес становлення інформаційного суспільства потребує від держави нових вимог, вимагає бути координатором діяльності суб'єктів суспільства та сприяти створенню сприятливих умов інтеграції громадян країни у глобальне інформаційне суспільство, при цьому відстоювати власні інтереси у світовому інформпросторі [1, с. 75]. Перехід на наступний рівень інформаційного суспільства відбувається через науково-технічну революцію, в ході якої змінюється середовище проживання громадян, що призводить до зміни свідомості людей. Саме технологічно-інформаційна революція стала причиною таких явищ, як: збільшення частки інформаційних комунікацій, послуг та продуктів у ВВП; утворення глобального інформпростору, який забезпечує інформаційну взаємодію людей, їх вільний доступ до світових інформаційних ресурсів та задоволення потреб людей в інформаційних послугах та продуктах. Перехід суспільства до постіндустріальної, чи, точніше, до інформаційної стадії характеризується такими критеріями: 1) космічні; 2) технічні (перехід до шостого технологічного укладу); 3) соціально-економічні критерії. Від промислового суспільства, де домінують сфера послуг та промисловість, відповідно, інформаційне суспільство відрізняється тим, що знання, інформація, інформаційні послуги та всі галузі, пов'язані з виробництвом цієї інформації (комп'ютерна, телекомунікаційна, телевізійна), збільшуються, а також зростає швидкими темпами інформація, а нове суспільство продукує нові робочі місця [6, с. 27].

Сьогодні, на жаль, процеси інформатизації, як можливий засіб демократизації країни, стримують високий рівень правового нігілізму громадян і низький рівень авторитету влади і, як наслідок, довіри до неї з боку громадян і суспільства. Іноді здається, що процес інформатизації державних

структур здійснюють аматори, часто він набуває ознак постійного вдосконалення під тиском «раціоналізаторських пропозицій». Ніхто не несе відповідальності за те, що скрізь від нас вимагають, крім паспорта, свідчити про свою особу довідками, ідентифікаційним кодом тощо. Це, як не дивно, не дозволяє і самій владі підвищувати вимоги до себе як до відповідального постачальника повної й змістової інформації суспільству. Окремою темою є питання використання інформаційного ресурсу і творчих можливостей громадян як інвестиційного ресурсу розвитку країни. Наш законодавець цьому питанню поки що не приділяє достатньої уваги. Розвиваючи сектор інформаційних технологій, ми, на жаль, не маємо визначеного до кінця напрямку вектора свого економічного і суспільно-політичного розвитку, а отже, перебуваємо в нестабільному стані. Настав час більш вимогливо говорити про результати електронізації, оцифровування інформаційного середовища та інформаційного ресурсу. Необхідно більш активно порушувати питання про електронну державу й електронне суспільство, електронне урядування через розгляд проблем акумуляції засобів і методів суспільства під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Усе назване накладає на державу величезний обов'язок перед суспільством (за цим стоїть, зокрема, і доля наших міжнародних контактів). Інформатизація змінює світ, і нам, щоб знову піднятися на верхні щаблі світового облаштування, де ми перебували ще наприкінці 80-х рр. минулого століття, невідкладно треба вирішувати питання, що зі всією гостротою постає перед нами, – створення власного інтегрованого національного проекту інноваційного розвитку в нових умовах вимог світової інформаційно-комунікаційної дійсності. За умов якісного використання національного інформаційного ресурсу Україна може опинитися на орбіті, де реалізують свої амбіції провідні країни світу [7].

Інформатизація суспільства і державного управління, розвиток мережевих інформаційних структур і поява більш-менш чітких уявлень про віртуальний простір змушує по-новому подивитися на проблему організації та захисту інформаційного простору країни як суспільно-політичного надбання. У сучасному суспільстві, яке живе під тиском потреб економічної глобалізації, у всіх видах співпраці боротьба за інформаційний простір ведеться жорстко. Вона підсилюється під час кожного оберту інформаційної революції, саме тут пролягає «передовий край боротьби» і уяв посткласичної геополітики. Якщо класична геополітика була заснована на сакральних ідеях віри, ґрунту (землі) й крові, то інформатизація порушила питання про трансляцію цих символів у віртуальний простір у вигляді символічного капіталу національної культури. За таких умов роль і значення

духовних, цивілізаційних і культурних факторів суспільного розвитку підсилюються, змушуючи громадян брати більш активну участь у державному управлінні через об'єднання громадян, соціальні мережі тощо, підкоряючись й підкоряючи собі в ім'я загального добра й загальнолюдських чеснот. Індикаторами оцінки правильності обраного шляху стають показники демократії, відносини з власністю, рівень справедливості.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства процеси демократизації та інформатизації носять взаємообумовлений, діалектичний характер, який проявляється в неоднозначності впливу один на одного і у відповідній суперечливості соціальних наслідків цієї взаємодії.

Інформатизація громадянського суспільства виступає необхідною умовою наростання процесів демократизації. За відсутності або нерозвиненості цієї умови успіх демократизації стає проблематичним.

Специфічне протікання процесів інформатизації в нашому суспільстві є джерелом формування інформаційної нерівності, яке можливо мінімізувати за умови ефективного управління демократичними процесами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айламазян А.К. Информатика и теория развития. Москва : Наука, 2008. 178 с.
2. Еляков А.Д. Информационное бытие современного человека. *Социально-гуманитарные знания*. 2008. № 3. С. 250–251.
3. Касгельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 512 с.
4. Мей К. Информационное суспільство: Скептичний погляд / пер. М. Войцицька. Київ, 2004. 220 с.
5. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України / авт. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2013. 120 с.

6. Новицький А.М. Феномен «інформаційного суспільства як об'єкт наукового дослідження». *Інформація і право*. 2011. № 1. С. 25–29.

7. Соснін О.В. Інформатизація як чинник інноваційного розвитку України. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/7.pdf> .

8. Fioramonti L., Heinrich F. How Civil Society Influences Policy: A Comparative Analysis of the CIVICUS Civil Society Index in Post-Communist Europe, 2007. P. 57.

9. White G. Civil society, democratization and development (I): Clearing the analytical ground. *Democratization*. 1994. 1(2). P. 375–386.

REFERENCES:

1. Ailamazian A. K. Ynformatyka y teoryia razvytyia. M.: Nauka, 2008. 178 s.
2. Eliakov A. D. Ynformatsyonnoe biteye sovremennoho cheloveka // *Sotsyalno – humanyarnie znanyia*. 2008. № 3. S. 250–251.
3. Kashels M. Ynformatsyonnaia epokha: ekonomyka, obshchestvo y kultura. M.: HU VShЭ, 2000. 512 s.
4. Mei K. Informatsiine suscipilstvo: Skeptychnyi pohliad / per. M. Voitsytska. K. 2004. 220 s.
5. Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta yevropeiska intehratsiia Ukrainy: avt. kol. : Yu. V. Kovbasiuk, K. O. Vashchenko, Yu. P. Surmin ta in. ; za zah. red. d-ra nauk z derzh. upr., prof. Yu. V. Kovbasiuka. K. : NADU, 2013. 120 s.
6. Novytskyi A. M. Fenomen «informatsiinoho suscipilstva yak obiekh naukovocho doslidzhennia. *Informatsiia i pravo*. 2011. № 1. S. 25-29.
7. Cosnin O.B. Informatyzatsiia yak chynnyk innovatsiinocho rozvytku Ukrainy. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/7.pdf>
8. Fioramonti L., Heinrich F. How Civil Society Influences Policy: A Comparative Analysis of the CIVICUS Civil Society Index in Post-Communist Europe, 2007. P 57.
9. White G. Civil society, democratization and development (I): Clearing the analytical ground. *Democratization*, 1994, 1 (2), pp. 375–386.

Informatization of civil society as a condition of democratization

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Sciences, Doctoral Student of the Department of Political Sciences and Law, Senior Lecturer of the Department of Political Science and Law South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky Str. Staroportofrankovskaya 26, Odessa, Ukraine

The article substantiates the relevance and increasing importance of studying the processes of informatization of society as one of the factors influencing the increase of its democratization level. Review of scientific literature allowed authors to describe the main theoretical and methodological approaches to the study of such influence.

Informatization of the political life of civil society is not limited to the development of technical means, but has more profound reasons. At present, to a considerable extent, the development of the modern political system is associated with methods of information interaction of subjects of political life, which require new knowledge about the problems of the impact of informatization on socio-political processes, in particular processes of democratization.

Key words: informatization, information, information warfare, civil society, democracy, democratization.